

УКРАЇНА У ЦИВІЛІЗАЦІЙНИХ АСПЕКТАХ ХХІ СТОЛІТТЯ

В статті у дискусійній формі обґрунтовується ідея продукування життєдайного соціального багатоманіття і в цьому аспекті необхідність формування слов'янської цивілізації, створення нового Відродження задля подолання нових ризиків та відповідей на нові Виклики.

Ключові слова: духовно-мистецька сфера, Відродження, Просвіта, Постмодерн, ноосфера, цивілізація, ентропія, глобалізація.

Вступ. Взаємозв'язок та взаємозалежність між новаціями в духовно-мистецьких сферах та трансформаціями соціокультурного контексту завжди відчувались мислителями та творцями, враховувались політиками та державними діячами. І це зрозуміло, оскільки у представників духовно-мистецьких сфер більш розвинена інтуїція у порівнянні, наприклад, з представниками бізнесу чи військовими, тому вони набагато раніше відчують нову ритміку часу і входять з ним у співзвучний резонанс. Цей стан формує потужний життєдайний потенціал, який дає можливість спочатку окремій людині і при досягненні певної «критичної маси» всьому людству переходити на кардинально новий рівень свого розвитку, при цьому вилучається величезний згусток специфічної людської енергії аналогічно енергії, яка отримується при розщепленні атому, при переході електрону з однієї орбіти на іншу. В силу невідомих причин на деяких саме ця життєдайність діє не просто негативно, а й згубно. Тому, наприклад, й А. Гітлер, і Й. Сталін дуже прискіпливо стежили за процесами в духовно-мистецьких сферах, намагаючись не тільки поставити їх під свій контроль, а й примусити працювати, служити на свою систему і особисто на себе. Досягти успіху в цих намаганнях неможливо без певної спорідненості та участі в загальному процесі розвитку цих сфер. Ймовірно, відбувається певна роздвоєність цих людей або проявляється їхня неоднозначність...

Відомо, що Й. Сталін вмів писати вірші, був непоганим редактором, а А. Гітлер мав феноменальну пам'ять, малював акварелі. В силу різних причин на цьому поприщі особливих вершин вони не досягли, але все-таки тонко ро-

зуміли специфіку діяльності в цих сферах, а також психологію творчих людей. Міністр пропаганди гітлерівської Німеччини Й. Геббельс мав певний літературний хист, навіть лауреат Нобелівської премії з літератури К. Гамсун передав йому цю премію, тому що вважав його більш гідним цієї нагороди. На таке рішення видатного літератора з Норвегії вплинула його англофобська позиція, з одного боку, і пронацистська, з іншого.

Аналіз останніх наукових досліджень. В другій половині ХХ ст. розвиток людства, локомотивом якого стала іудео-християнська ментальність західного світу, призвів до сучасних глобальних проблем, виходу з яких на даний час ніхто не знає. Зрозуміло, що глобальні проблеми – це наслідок ентропійної або руйнівної діяльності людини. Головною проблемою є проблема людини, її природи, яка в своєму розвитку дає і такі негативні наслідки. Тому важливим є дослідження причин саме ентропійного аспекту людської діяльності і роль в цьому процесі духу Модерну сучасного цивілізаційного світу. Актуальними є пошуки і напрацювання нового цивілізаційного розвитку, в якому б домінувала коеволюційна форма. Цій проблематиці присвячено багато досліджень не тільки вчених-економістів, а й взагалі таких мислителів, як: Сократ, Арістотель, І. Кант, І. Гердер, Г. Гегель, М. Бердяєв, В. Вернадський, Д. Белл, П. Сорокін, А. Тойнбі, І. Пригожин, С. Хантингтон, А. Бек, В. Геець, О. Білорус, А. Філіпенко, В. Іноземцев, Ю. Осипов, М. Попович, А. Гальчинський та багато інших.

Метою статті є обґрунтування необхідності пошуків причин зародження ентропійної або руйнівної форми розвитку людства, її позитивних та негативних аспектів задля формування нової, антиентропійної парадигми цивілізаційного розвитку.

Виклад основного матеріалу. Духовно-мистецька сфера ніколи не була другорядною чи знаходилась на задньому плані в конкурентній боротьбі й протистоянні країн та народів, а також цивілізацій, оскільки саме представники цих сфер виробляють цілі розвитку, формують засоби, торують шляхи реалізації цих цілей, надають сенс конкретній формі життєдіяльності, всебічно її підтримують і живлять. Звідси всі можливі засоби використовуються в цьому жорстокому протистоянні, яке, зрозуміло, помилково абсолютизувати, оскільки час все робить відносно-абсолютним.

Представники духовно-мистецьких сфер відчують не тільки нові Виклики, а й нові ризики, які виникають в процесі Відповіді на них. Достатньо навести приклад поета А. Белого: «Мир рвался в опытах Кюри, // Лопнувшей атомной бомбой». В той час (1911 р.) ніхто з фізиків ще і уявлення не мав, які соціально-економічні та військові наслідки може мати розщеплення атому. Аналогічні процеси можна спостерігати в розвитку філософії, музики, поезії, літератури тощо. Достатньо навести приклади ролі Т. Шевченка у становленні самостійної та незалежної України, Ш. Петефі у історії становлення Угорщини, філософські та психологічні розвідки Ф. Достоевського, прогностичні новації багатьох письменників-фантастів тощо.

В цьому аспекті одним з синтетичних соціально-економічних явищ став період, який отримав назву «епохи Відродження», що має свої непрості аспекти започаткування, дія яких зберігається і в нас час. Так, наприклад, не зовсім порядний прийом використовував в свій час М. Бердяєв у своєму аналізі двох начал епохи Відродження. Він констатує: «Велике італійське Відродження безмірно складніше, ніж прийнято про нього думати» [1, с. 442]. В даному випадку відбувається приниження опонентів, які нібито спрощено розуміли італійське Відродження, і в контексті видається, що тільки йому вдалося цю «безмірну складність» пізнати. І все це робиться для підміни або приниження самого поняття Відродження.

М. Бердяєв дає свою інтерпретацію епохи Відродження. Він пише: «У Відродженні людина намагалася повернутися до античних джерел творчості, до того творчого живлення, яке не вичерпується в Греції та в Римі. Але помилково було б думати, що італійське відродження було язичницьким, стало під знак відродження язичництва. Цей спрощений погляд був залишений культурними істориками. В творчому підйомі Відродження збувалося небувале ще по силі зіткнення язичницьких та християнських начал людської природи. В цьому – світове та вічне значення Відродження. Воно розкрило дію язичницької природи людини і дію її християнської природи» [1, с. 442].

В сучасній інтерпретації таке явище отримало назву «синергетичний ефект». Невідомо тільки, чому М. Бердяєв вважає, що у людини дві природи? Це нікому не відомо. Саме язичницька епоха дала людині і світу такий вислів: «Пізнай себе і ти пізнаєш богів і Всесвіт». М. Бердяєв пише: «Реставратори

язичництва вимушені визнати, що кров людей епохи Відродження була отруєна християнською свідомістю гріховності цього світу та християнського жадання спокутування. Люди Відродження були роздвоєними християнами, у них вирували два потоки крові. Ці християни-язичники роздиралися поміж двома різними світами» [1, с. 442]. Виникає дивний вислів: «Кров людей епохи Відродження була отруєна...» На цій творчості Відродження, на його думку, лежить тавро бурхливого зіткнення протилежних начал, одвічної боротьби християнської трансцендентності, романтичної незавершеності та класичної завершеності [1, с. 443]. Язичництво виникло набагато раніше християнства, тому одвічності не було.

Цей історичний екскурс дозволяє або примушує шукати причини підмін понять і розуміти, що за об'єктивними причинами завжди знаходяться суб'єктивні інтереси або проста заданість.

Парадигма Відродження в контексті зв'язана з епохою розквіту Стародавньої Греції. В цьому аспекті епоху Відродження можна класифікувати як реанімацію естетично-духовно-демократичних начал саме Стародавньої Греції, в якій Краса в максимі Істина – Добро – Краса грає основну роль. У культурологічному контексті діячі епохи Просвітництва, формально зберігаючи привабливу ідеологічну основу Відродження, з її в цілому оптимістичним, язичницько-радісним, захопленим сприйняттям природи, зробили підміну основи вже на домінування Істини, Розуму, Рацію і стали формувати суспільство на раціоналістичній, утилітарній християнсько-римській основі, з її в цілому песимістичною установкою, яка знайшла пізніше адекватну основу в протестантизмі, що в свою чергу багато в чому детермінувало зародження динамічного духу Модерну. В цьому аспекті, як констатує багато дослідників, Європа стоїть на фундаменті римських міст і римського права. На це вказував і Гегель, коли писав, що європейський світ був народжений із ідеї розуму.

Такої ж думки дотримується, наприклад, і М. Попович: «Європейська ментальність формувалася на основі двох традицій – іудео-християнської (біблійної з її поняттям про гріх і спокуту) та античної, що здобула завершене вираження у римському праві» [2, с. 5]. Дух античності і римське право – це не одне і те саме.

Просвітництво характеризується гаслами: Свобода-Рівність-Братерство, а також нібито гуманістичною спрямованістю, в центрі якої знаходиться не природа, а людина, яка, у свою чергу, є мірою всього у світі. Однак це була і «обманка». А. Гальчинський пише: «Лібералізм (лат. *Liberalis* – вільний) означає насамперед природну рівність і свободу особистості» [3, с. 24]. Де і коли була природна рівність? Це обманка. Природа творить не одноманітність, для якої підходить рівність, а генетичну різноманітність та природну неповторність, які в свою чергу формують життєдайну ієрархічність, вимагають різну конкретність і свободу в боротьбі за самоствердження та самореалізацію. Якраз демагогічна ідея природної рівності стала однією з основ формування тоталітарної системи в колишньому СРСР, де все підпорядковано плану і, відповідно, відсутня боротьба, конкуренція тощо. Хіба представники влади зацікавлені в конкурентній боротьбі за владу? Основою формування психології раба якраз і стала «гуманна» ідея рівності.

Після поразки феодалізму і становлення капіталізму в центрі соціально-економічного життя стала не людина, а прибуток, а замість людини виступає ідея формування наднаціонального, космополітичного утворення, укриваючи при цьому той факт, що це утворення не може не бути тоталітарним, що і показав приклад колишнього СРСР. А. Гальчинський констатує, що справжня епоха лібералізму – це епоха лібералізації глобального простору. Вона лише починається. Криза 2008-2009 рр. відбиває суперечності її утвердження. Саме ці процеси суттєво змінюють архітектуру ліберального процесу, його світоглядну та функціональну логіку – заперечується нинішня модель «національного лібералізму» і на цій основі формуються якісно нові, достатньою мірою ще не визначені, механізми глобального лібералізму» [3, с. 24–25].

Дійсно, механізми не визначені, але космополітичне гасло «пролетарського інтернаціоналізму» в дійсності було зброєю, спрямованою на приниження і в кінцевому рахунку знищення етносів та національних держав, які утворилися на етнічній основі, а також просування інтересів спочатку комуно-більшовицької еліти, а потім і імперських амбіцій колишнього СРСР, а «диктатура пролетаріату» відбувалася без пролетаріату, то був диктат зовсім інших людей. Етнічний чинник грав в цьому процесі зовсім не другорядну роль. Від-

повідно, глобалізм є засобом просування інтересів США та інших суб'єктів глобалізації, наприклад, у вигляді транснаціональних банків (ТНБ) та транснаціональних корпорацій (ТНК).

Про це відверто заявляють С. Караганов та В. Іноземцев: «Є два можливих сценарії. За першим – світ буде і далі сповзати до хаосу, розповсюдження зброї масового знищення, до деградації величезних регіонів. А за другим – він буде вимушений повертатися до системи, при якій відповідальність за його долю візьмуть на себе сильні світу цього, до яких, я маю надію, – говорить С. Караганов, – хоча і не цілком впевнений, буде належати і Росія. Саме вони встановлять новий світовий директорат і почнуть поновлювати відносний порядок і правила передбачуваності, які застосовуватимуться хоча б для тих регіонів, від яких залежить світовий розвиток» [4, с. 6]. Іншими словами, вже ніякого раю у вигляді комунізму навіть не пропонується, але щось у вигляді пекла обіцяють, якщо хтось набереться мужності йти шляхом свободи, самостійним і відповідно самодостатнім та відповідальним, а не шляхом замаскованої рабської залежності, який пропонується на початку ХХІ ст. космополітичними сценаріями, що намагаються нав'язати дані автори.

Гроші у вигляді прибутку стали земним наркотиком, який поступово і частково заміняє віртуально-божественний. В дійсності людина є самодостатньою на кожному етапі свого розвитку, має не тільки самоцінність і самодостатність, а й несе в собі загальні родові властивості і тому не може виступати засобом.

Динаміка модерну призвела до сучасного рівня розвитку з його благами, з одного боку, і в той же час до сумнівів відносно здатності людини вирішувати глобальні проблеми, які якраз і стали наслідком Модерну, з іншого.

Дивує висновок М. Бердяєва: «Таємниця Відродження – в тому, що воно не вдалось» [1, с. 445]. Хоча можна стверджувати, що без Відродження не було б і Просвітництва, і навіть Реформації, яка, власне, і призвела до протестантизму. Виникає питання: якщо язичництво не просто стало однією із двох сторін, яке і дало таке безумовно яскраве явище, як Відродження, а фактично його започаткувало, то навіщо його знищувати? Скоріш за все, найбільшою таємницею є те, що воно все-таки відбулося, про що свідчить і наступний етап,

який пов'язаний з Просвітництвом. Але в той же час воно дійсно не вдалося в переможному вигляді. Але це не таємниця.

Відродження повністю не вдалося тому, що противники його виявилися сильнішими. Але не остаточно. М. Бердяєв робить вкрай категоричний висновок: «Відродження язичницьке неможливе в християнському світі, навіки неможливе» [1, с. 445]. Така категоричність, напевне, є наслідком дотримання принципу монізму, який породжує тоталітаризм.

М. Бердяєв пише: «Церква християнська увібрала в себе всю велику правду язичництва – землю і реалістичне відчуття землі. Землі немає в протестантизмі» [1, с. 445]. Хіба протестанти не є християнами? Можливо що в протестантизмі і є земля, але її там або зовсім мало, або недостатньо. Ця ментальність трохи пізніше проявилася і в економічній думці. Так, згідно з визначенням класиків економічної думки, яке знайшло своє завершення у теорії К. Маркса, вартість товару створюється виключно суспільно-необхідною працею людини і в цю вартість не входить ні граму речовини природи. Хто і яку може дати відповідь на той факт, що практично у всьому цивілізаційному світі сільськогосподарське виробництво є дотаційним? Що це за ліберальне ринкове господарювання з вільними цінами?

Переважає більшість дослідників констатує небувалі трансформаційні зрушення, в яких перебуває все людство. Сучасна цивілізація знаходиться у глибокому кризовому стані. Колишній директор-розпорядник МВФ Д. Стросс-Кан вважає, що на порядку денному стоїть розробка «стратегії виходу» із ситуації, коли економіка підтримується за рахунок «стимулювальних пакетів» [4, с. 5]. В даному випадку Д. Стросс-Кан констатує факт розвитку не тільки фінансової системи, а взагалі економіки, в якій фінансові інструменти використовуються як допінг в спорті – щоб виправити негативні наслідки вживання допінгу на одному рівні, використовуються сильніші препарати, які, частково вирішуючи поверхову проблему, водночас підривають глибинні природні основи. В спорті цей процес поки що зайшов у глухий кут. Але смертоносна грань проглядається. Аналогічні процеси відбуваються у вигляді фінансових «стимулювальних пакетів» для соціально-економічного розвитку. Саме фінансовий сектор став основою фінансово-економічної кризи в 2007-

2009 рр., яка охопила переважну більшість країн. Д. Стросс-Кан вказує на урок кризи, який полягає в тому, що ринкова економіка потребує змін у нормах функціонування. За його словами, «без нових правил все повернеться до старої моделі». В дійсності правила створюють люди для себе, і тому нові правила можуть створити нові люди. Тим більше вони не повинні бути наркотизовані цими «стимулювальними пакетами».

В. Геєць погоджується з висновком Ф. Фукуями, що найдавніші організації об'єднуються на засадах спільних етнічних цінностей, оскільки моральний консенсус вимагає менших витрат і є найбільш ефективним [5, с. 7–8]. Це, хоча і дуже важливий, але все-таки однобічний підхід, погляд «назад», в минуле, на ефективне використання минулого часу у вигляді всього того, що створила і акумулювала природа як природний ресурс, а також всього того, що в різних формах та видах створила і акумулювала людина.

Головне завдання людини як людини полягає у залученні та ефективному використанні майбутнього часу у вигляді цілей як основного ресурсу розвитку, а також формування потенціалу оптимізму, творчості, волі, альтруїзму та інших духовних характеристик. Саме Краса спрямована у майбутнє. Цілісність спільноти в епоху індустріального та постіндустріального суспільства складалась на основі Розуму–Істини. Добро та Краса грали допоміжну роль в цій цілісності.

В свій час діячі епохи Відродження занурились в епоху Стародавньої Греції з її природолюбною ментальністю. Там вони знайшли свої потужні джерела для величі власного духу, який проявив себе в геніальних та неповторних творах мистецтва, які, власне, і створили епоху Відродження.

Відродження переросло в епоху Просвітництва. Цю епоху можна класифікувати як початок динамічного духу Модерну, в його романтичному пориві з войовничим, антитрадиціоналістським контекстом. Процес становлення Модерну пов'язаний з художньо-естетичними рухами символізму, декадансу, авангардизму, в якому зароджувався його низхідний етап. Цей етап розвитку людства призвів до сумнівів щодо здатності людини вирішити глобальні проблеми. Криза Модерну набула нової гостроти і масового усвідомлення з другої половини XX ст.

Інтелектуальною відповіддю на виклики постіндустріального суспільства став Постмодерн. Хоча в деяких своїх світоглядних підвалинах він якраз і «розвинувся» в постіндустріальне суспільство. Постмодерн був сприйнятий неоднозначно. Наприклад, Л. Фішман вважає, що Постмодерн частково відтворює утилітарно-доброзичливе відношення до релігії, наявне у частини просвітителів, і навіть йде в цьому аспекті далі, оскільки розповсюджує це відношення і на міфи, і на традиції в цілому. Не випадково однією з перших ознак краху Модерну в галузі політичної думки стала поява політичних партій, зорієнтованих на язичницьку міфологію, таких, наприклад, як фашизм [6, с. 75–76]. Під фашизмом Л. Фішман, ймовірно, розуміє нацизм у гітлерівській Німеччині. Взагалі-то фашизм та нацизм близькі синонімічно, але все-таки не одне і те ж. Фашизм зародився в Італії, а нацизм втілювався в життя у Німеччині націонал-соціалістичною робітничою партією.

Постмодернізм – це перехід від однієї активної світоглядної системи до іншої з обов'язковим переходом точки біфуркації, для якої характерна повна невизначеність. Цього якраз і не помічає Л. Фішман, наполягаючи на негативному сприйнятті язичництва без аналізу позитивних та негативних його аспектів. Під язичництвом Л. Фішман, можливо, розуміє духовний розквіт Древньої Греції чи мудрість східних практик Індії, Китаю, Японії? А в християнстві – інквізицію чи Варфоломійську ніч або Хрестові походи? Далі автор говорить, що постмодернізм в значній мірі спирається на ґрунтовну (рос. «почвенническую») інтелектуальну традицію або, в крайньому разі, симпатизує їй. Необхідно уточнити, пише Л. Фішман, що в загальній масі «традиції» особливу роль грає багатопланова спадкоємність язичницької релігійності і взагалі сприйняття світу, яке нерідко виступає як недосяжний взірєць у відношенні до реальності загубленого в «золотому віці людства» [6, с. 70].

Л. Фішман також відкидає традицію, оскільки розуміє, що пошук її підвалин не зупиниться в своєму критичному аналізі на християнстві так, як несприйняття тоталітаризму в СРСР не обмежалося критичним підходом до сталінізму та більшовизму в особі В. Леніна та його соратників, а обов'язково підніметься до аналізу його теоретичних витоків, які, в свою чергу, теж не обмежуються теоретичною спадщиною К. Маркса та Ф. Енгельса. Тому він вва-

жає за необхідне взяти за основу все-таки спектр ідей епохи Просвіти, які Модерн, на його думку, не зміг повністю «перетравити». Але при цьому наводить вислів В. Леніна (без посилання і не вказуючи його імені) про те, що без керівництва марксистською партією робітничий рух може породити лише тред-юніоністську свідомість [6, с. 79]. Цікаво, кому Л. Фішман відводить таку роль на початку XXI ст. у глобальному вимірі?

В цьому плані Постмодерн виник як культурологічна розвідка. Дослідники говорять, що майбутнє – Бог Модерну. Епоха Модерну – це розквіт індустріального суспільства з його репресивними формами уніфікації, для якого в зовнішніх виявах характерне домінування матеріально-речового виробництва в його грошово-прибутковому вимірі, а також перспективізм і певна закомплексованість. Коли А. Філіпенко говорить, що: «Глобалізація як об'єктивний процес у своїй розвинутій, зрілій, сучасній формі є продуктом епохи постмодерну, переходу від індустріальної до постіндустріальної стадії економічного розвитку, формування засад ноосферно-космічної цивілізації, суть якої полягає у посиленні єдності, системної цілісності світового господарства на основі ринкової парадигми та поглиблення планетарної економічної інтеграції» [7, с. 12], то в даному випадку існують принципові незбіги. По-перше, засади ноосферно-космічної цивілізації формуються на інформаційному субстраті, тоді як засади ринкової парадигми сформовані епохою модерну, яка набула свого втілення в індустріальному суспільстві, основним субстратом якого є матеріально-речове багатство. Домінантним мотивом, що спонукає до розвитку це суспільство, є прибуток з переважанням конвенційних потреб.

По-друге, основним субстратом ноосфери є інформація. Інформація дійсно створює цілісність, яка досягається в т.ч. і за рахунок планування та прогнозування і має іншу основу в порівнянні з ринковою економікою. Так, в свій час К. Маркс і Ф. Енгельс, будуючи свої космополітичні наукові висновки, спиралися на універсалізацію людської діяльності і зникнення суспільного поділу праці. Тобто, розвиток досягається не за рахунок суспільного поділу праці, на чому наполягав А. Сміт, а на основі універсалізації людської діяльності і відмиранні товарного виробництва. Глобальний світ, як і світове господарство, за переконанням К. Маркса і Ф. Енгельса, вже був створений рин-

ковим господарюванням, і суб'єктами цього утворення були капіталісти. Основним інтеграційним чинником був прибуток. Капіталістичне виробництво також не можливе без пролетаріату, найманих робітників, які в своєму розвитку знищують прибуток як соціально-економічне явище взагалі. Отже, лише світовий пролетаріат здатен за допомогою своєї диктатури знищити капіталістичний, експлуаторський лад, який вже віджив своє і збудувати нове, комуністичне суспільство. При цьому пролетаріат також повинен об'єднатись на світовому рівні.

Не можна погодитись із думкою А. Філіпенка, коли він говорить: «Очевидно, на даному історичному етапі національні економіки лише умовно можна включати в систему світового господарства» [7, с. 42], оскільки аналогічні вислови можуть бути лише в тому випадку, якщо в національній економіці виступають тільки умовні люди... В наш час поки що немає таких людей, які б не були громадянами тієї чи іншої країни (за деякими винятками). Практично всі суб'єкти світових господарських процесів є громадянами тієї чи іншої країни. Практика подвійного чи якогось іншого громадянства – це тактичні ходи тих чи інших суб'єктів господарської діяльності чи то для ухилення від податків, чи то для створення особистих «запасних аеродромів», задля уникнення відповідальності чи просування інтересів інших країн.

Аргументуючи свої висновки, А. Філіпенко посилається на гіпотезу В. Вернадського, в якій у 1925 році той писав, що людство власноруч із зростаючою швидкістю змінює структуру глибинних основ біосфери [7, с. 24]. Це правда. Тільки потрібно уточнювати, що ця зміна ентропійна або руйнівна як для природи, так і для людини. А «новий життєвий прояв» [7, с. 24], про який писав В. Вернадський, виявляється не стільки в «чимдалі більш незалежній від інших формі життя», скільки у переході до принципово нової форми взаємозв'язку і взаємозалежності з іншими формами природи. Такий підхід в контексті формує безвідповідальну, а значить, і несамодостатню людину. Саме така людина легко стає «гвинтиком» в будь-якій тоталітарній системі. Космізацію не треба розглядати в негативному аспекті, в якому людина своїм «новим життєвим проявом» взяла, що змогла від планети Земля, натомість її забруднила і «перелетіла» на іншу планету. А там – «хоч трава не росте». Исто-

ричний досвід розвитку людства свідчить, що непоборна тяга людини в Небо, до Абсолюту несе в собі не тільки і не стільки нові ризики та загрози, скільки відкриває нові горизонти, а з ними і нові можливості.

Викликає сумнів думка Ю. Осипова стосовно Постмодерну: «Такому світу все завжди подобається, він на все завжди згоден, він жадає тільки дії, а не сенсу, бо він вже поза землею, природою, релігією, мовою, культурою тощо, тобто він істотно порожній, «оскоруплений», мабуть що, і оскоплений. Активна гра йому куди дорожча від задумливої нерухомості» [8, с. 12]. В даному випадку автор протиставляє дію і сенс, у той час як необхідне і поєднання, і пріоритетність. Щоб бути задоволеним, потрібне усвідомлення себе і знання світу, а для цього необхідно мати величезний запас енергії. Насправді ж відбувається симуляція, позерство. Потрібна сила для боротьби у своєму виборі. Відбувається життя під фонограму. Справжня гра – серйозне заняття. Без гри людина взагалі неможлива. І грайливість необхідна, наприклад, у сенсі: «Сказка – ложь, да в ней намёк – доброму молодцю урок». Річ у тому, що людині не вистачає енергії на вироблення індивідуального сенсу свого життя. Тільки через індивідуально-неповторне можливе загальне, яке теж неповторне і мінливе.

Людина стає оскопленою. І не Постмодерн започаткував це. Досить згадати відомий вислів Дж. Белла: «Марксистки – це євнухи в гаремі ідей Маркса», а також українського поета-шістдесятника Василя Симоненка, який кинув в обличчя партноменклатури – кастранти («Толока»). Зовнішньо дивним може здатися констатація одного і того ж факту зовсім різними людьми і за національністю, і за фахом (один – відомий соціолог, другий – поет), і за життєвою долею (один – всесвітньо визнаний соціолог, другий постійно зазнавав гонінь, що в кінцевому рахунку призвело до смерті). Єднає їх те, що вони обидва були філософами де факто.

Працюючи цієї констатації явною стала пізніше, хоча і раніше її бачили всі ті, у кого розум не був затьмарений наркотичною дією утопій до 1917 р., а очі не були затьмарені страхом або кар'єризмом після 1917 р. Після подій серпня 1991 року жоден з комуністів не вийшов з протестом у відповідь на призупинення діяльності комуністичної партії в Росії і заборони її в Україні, що ви-

явилося вимушеним тимчасовим тактичним кроком. І не комуністи є родоначальниками в цьому плані. Досить згадати слова французького письменника А. Сент-Екзюпері, що життя творить культуру, але культура не творить життя. Практично в усіх розвинених або цивілізованих країнах відбувається депопуляція корінного населення. Причини цього явища поки що невідомі. Але події в Косово та в деяких інших країнах Західної Європи говорять про нові проблеми, які виникають внаслідок різної демографічної поведінки країн та народів, корінного населення і мігрантів. Складна ситуація в цьому плані очікується і в Росії.

Не точним є твердження А. Шпленгера і тих, хто його підтримує: «Вічно шукає нового і вміє добиватися перемоги, дух модерну справедливо називають фаустівським». «Героями модерну були Робітник і Солдат», – пише П. Козловські [9, с. 63]. Солдат-оборонець завжди у всіх народів був Героєм. В іншому випадку народ програвав у війні і потрапляв у залежність. Стосовно того, що «дух модерну справедливо називають фаустівським», то достатньо ознайомитися з «Фаустом» Й. Гете, щоб переконатися – це не фаустівський дух, а дух Вагнера, для якого: «Восторги покоління – не безделка. // На улиці – не найдешь». Не сенс життя він шукав, а успіх в управлінні паствою, виявляючи до неї свою повну неприязнь. І саме цей рівень духу дав можливість створити штучну людину – Гомункула, що також вказує і на певну силу, і на певну міць, і взагалі на певний потенціал. А далі рівень реалізації всього цього – «Природному вселенная мала, // Искусственному замкнутость нужна». Протистояння, непримирима боротьба природного і штучного стало основною суперечністю сучасності.

В кращому випадку помилковою є думка Ю. Осипова: «Сучасний світ не може вже будуватися на суто національних началах, коли останні не просто суверенні, тобто само-поважні, але й *поведінково вільні*, тобто само-свавільні. Національне свавілля, яке не є обов'язково чимось поганим, вже стало для світу розкішшю» [8, с. 19–20]. Ще більше зовнішніх підстав можна знайти для того, щоб звести нанівець і людину. Але це буде однобічне, істеричне, песимістичне бачення перспектив подальшого поступу людини. Не сьогодні таке бачення виникло. Але часто воно служило ідеологічним обґрунтуванням тоталітаризму.

Саме природа людини, її унікальність, непереборна тяга до всебічної волі, в т. ч. і поведінкової, яка в силу невизначеності буває і помилковою, переростає у свавілля, але без нього неможливий подальший поступ людства. Тільки космополіти (чи то у вигляді КПРС у минулому, чи то у вигляді різних глобалістів) вдають, що їм все відомо, що діють вони без помилок, і свавілля вони позбавлені... А ідеалом для них є Російська імперія – «не нація, а *співтовариство народів*, а тому національне в Росії – *наднаціональне*» [8, с. 20–21].

Нічого принципово нового немає. В колишньому СРСР більш жорстоко у порівнянні з Російською імперією проводили політику русифікації з намаганням створити нову безнаціональну, а значить, космополітичну спільноту – радянський народ. Хоча в СРСР ця космополітична політика впроваджувалася «загальноприйнятною» російською мовою, російський етнос від цього теж був у програті. Імперія в основному вичерпала свій ресурс. Триматися за цю всохлу силу в кращому випадку помилково, як і за керівну роль КПРС в кінці 80-х у колишньому СРСР. В цьому плані доречним буде згадати О. Пушкіна: «К чему бесплодно спорить с веком ?// Обычай деспот меж людей». Можливо, це одна з чергових інтелектуальних провокативних «пасток». Зовсім інша справа – союз. Особливо, коли це стосується етнічно споріднених народів. Саме до таких споріднених народів належать слов'яни.

Й. Гердер, передрікаючи прекрасне майбутнє Україні, писав, що вона стане новою Грецією: «Чудове небо простягнулося над цим народом, його весела вдача, музичність, родючі ниви тощо коли-небудь пробудять його від сну» [10, с. 324–325]. Слов'яни на основі нової парадигми розвитку, в якій буде домінувати Краса, можуть і повинні своїми цивілізаційними напрацюваннями возвеличити себе і збагатити людство. Для цього є практично всі зовнішні умови. У період етнічних і цивілізаційних зрушень слов'яни можуть і повинні набратися сили, волі і мужності, стати цивілізаційним хребтом, який в змозі створити певну цілісність Сходу і Заходу. Безумовно, завдання не просте. Як би в продовження мудрості Ф. Тютчева: «Единство, сказал оракул наших дней, // Может быть связано железом лишь и кровью. // Но мы попробуем связать любовью, // А там увидим, что прочней». Не можна точно стверджувати, яка саме ментальність отримала остаточну, тотальну перемогу. І перша, і

друга ставлять межі одна одній. Але неправомірно їх вважати рівнонеобхідними. «Залізо і кров» – це допоміжний засіб, зворотній зв'язок або наслідок, оскільки кров – це тінь від головного. Немає життя – немає і крові. В цьому аспекті поняття «імперія» свій ресурс в основному вичерпало, як і патріархальна сім'я. Триматися за цю всохлу силу в кращому випадку помилково.

В. Белоліпецький пише: «Втрата самобутності – це пропуск Росії в Постмодерн, в остаточний глухий кут. А все тому, що ми вчимося жити у Заході. І цією своєю рисою губимо себе. Наслідувальність – головний фактор загибелі і Російської імперії, і СРСР, причина розкладання пострадянської Росії. Треба, нарешті, починати жити своїм розумом. Все інше зробить природна хода речей» [11, с. 30 – 31]. Це правда і для України. Тільки, де шукати свій розум? В історичному 1917 або до цього періоду? У правлінні Івана Грозного чи Петра I? У першохристиян? Необхідно бути чесним, оскільки це також буде паразитизмом. Не слов'янське єство заклало основи іудо-християнства. Тяга до Абсолюту генерує величезну, недостатньо досліджену, енергію. Вергілій висловив мудру думку: «Вибираючи богів, ми обираємо долю». Та й ординський дух інший, явно не слов'янський. Можливо, за часів князівства Олега, коли Київська Русь досягла своєї найвищої могутності, з відомим: «Твой щит на вратах Цареграда», а також жорстокою, але звичайною для тих часів відповіддю «нерозумним хазарам»? Напевне, це і стало першопричиною для оцінки його як видатного державного діяча в засобах масової інформації в порівнянні, наприклад, з княгинею Ольгою. А пушкінське передбачення підтверджується в особі «мудрого старця – любимца богов» з алегоричним укусом змії, отрута якої завдала йому смерть, яка вже і на духовно-інформаційному рівні не втрачає своєї смертоносної дії до нашого часу.

Вкрай складною є справа шукати та знаходити духовні, генетичні та історичні опори. Ще складніше їх формувати та створювати свій синтез минулого, майбутнього і сьогодення. Кожна епоха, нація, народ, а також кожна людина у кожній своїй миттєвості змушені створювати свій неповторний синтез майбутнього, минулого і сьогодення. Неможливо знайти чисте минуле, а тим більше чисте майбутнє. Постійно йде уточнення з одного боку і, на жаль, фальсифікація – з іншого. Справа у відносності цієї чистоти. Ця складність та від-

носність змушує формувати стійкість та міць духу одним і водночас дає можливість для різних своєкорисних спекуляцій іншим.

Висновок. Який би сегмент реального життя людина не пізнавала, завжди вона опиняється біля прірви невизначеного, незрозумілого, що породжує у неї страх. Можливо, тому це невизначене та невідоме деякими людьми сприймається як «темне», небажане, негативне. Але та людина, якій вистачає сили духу, мужності, оптимізму побороти жах невизначеності й піти в «темряву», виходить звідти «освітленою», несе людям світло знань і нових можливостей. Зрозуміло, що найскладнішим і найпривабливішим для людини є власне людина, вершиною якої і є, мабуть, сенс життя. І в цьому відношенні дуже цікавим і, можливо, повчальним є діалог Фауста з Мефістофелем, який в творі Гете «Фауст» ніби є носієм зла, але, за власним визначенням, він є тої сили частина, що робить лиш добро, бажаючи лиш злого. По-перше, Мефістофель – не самодостатній, оскільки він лише частина... По-друге, ймовірно в своїх непростих пошуках Мефістофель «виснажив» свій оптимізм. Недарма ще в давнину було відмічено: «Воля гартується в перемогах». Але таким він став внаслідок того, що не досяг мети: «На всякі способи я брався, // Але все удачі не діждався» [12, с. 52]. Та вперто йшов, боровся, долав різні перепони. Звідси – деструктивність. Водночас Мефістофель, можливо, і є частина тієї сили, яка «тронує», «шліфує», «гартує», перевіряє на міць, попереджаючи про можливість деструктивних ризиків, а також про страшні, внутрішні перепони людей, які мають ментальність Фауста: «Куди іти? В несходжене // І несходиме; осягати непростене // І непростиме. Чи готовий ти? // Немає там замків, а ні затворів; // Ти знаєш жах порожнявих просторів // І вічне безгоміння самоти?» [12, с. 250].

Зрозуміло, що багато з цих питань знаходиться у площині Вічності, яка нікому невідома і проявляється вона в кожному моменті життя, який і є моментом Вічності на рівні Мікрокосму. І тільки входячи в проблематику вічних проблем з позицій Вічності, людина в змозі вирішувати і свої поточні життєві проблеми. Фауст Гете на це песимістичне застереження Мефістофеля відповідає: «Це верх премудрощів земних: // Лиш той життя і волі годний, // Хто б'ється день у день за них. // Нехай же вік і молоде й старе // Життєві блага з бою тут бере» [12, с. 250].

Список використаних джерел

1. Бердяев Н. А. Философия свободы. Смысл творчества / Н.А. Бердяев ; [вступ. ст., подгот. текста, примеч. Л. В. Полякова]. – М. : «Правда», 1989. – 607 с.
2. Попович М. Чи має українська модель суспільства бути ліберальною? / М. Попович // Економіка України. – 2010. – № 8. – С. 4–10.
3. Гальчинський А. Лібералізм – еволюційні трансформації / А. Гальчинський // Економіка України. – 2010. – № 6. – С. 23–34.
4. Загладин И. США в эпоху глобального кризиса: от «обамомании» к «обамоскепттизму» / И. Загладин // Мировая экономика и международные отношения. – 2010. – № 3. – С. 3–12.
5. Геєць В. Ліберально-демократичні засади: курс на модернізацію України / В. Геєць // Економіка України. – 2010. – № 3 – С. 4–21.
6. Фишман Л. Г. Постмодерн как возврат к просвещению / Л. Г. Фишман // Вопросы философии. – 2006. – № 10. – С. 69–79.
7. Філіпенко А. С. Міжнародні економічні відносини: теорія : підруч. для студ. екон. спец. вищ. закл. / А. С. Філіпенко. – К. : Либідь, 2008. – 408 с.
8. Осипов Ю. М. Россия: ни глобальное, ни национальное, а имперское / Ю. М. Осипов // Философия хозяйства. – 2004. – №1 (31). – С. 11–22.
9. Лесков Л. В. Россия в мареве постмодерна / Л. В. Лесков // Философия хозяйства. – 2004. – №1 (31). – С. 60–72.
10. Гердер И. Дневник моего путешествия 1769 г. / Иоган Годфрид Гердер / Гердер И. Избранные сочинения. – М.; Л. : Госуд. издат. худ. лит., 1959. – С. 315–334.
11. Белоліпецький В. Г. Противостояние денег и духа в глобальной экономике / В. Г. Белоліпецький // Философия хозяйства. – 2004. – № 1 (31). – С. 22–31.
12. Гете Й. Фауст / Й. Гете ; [перекл. з німецької Миколи Лукаша]. – К. : Держ. видав. художньої літер. УРСР, 1955. – 498 с.

Ермоленко В. А. Украина в цивилизационных аспектах XXI века

В статье в дискуссионной форме обосновывается идея создания жизнеутверждающего социального разнообразия, необходимость формирования славянской цивилизации и создания тем самым нового Возрождения для решения новых проблем и нахождения ответов на новые Вызовы.

Ключевые слова: *духовно-художественная сфера, Возрождение, Просвещение, Постмодерн, ноосфера, цивилизация, энтропия, глобализация.*

Jermolenko V. A. Ukraine in aspects of a civilisation of XXI centuries

In this paper the necessity of social diversity production idea is based in discussion form. The necessity of Slavic civilization forming and following Renaissance for new problems solution and new calls answers is based.

Keywords: *soul-art area, Renaissance, Education, Post-modern, noosphere, civilization, entrophy, globalization.*